

Ženy a Carterovo centrum

Otázkou genderové diskriminace a násilí páchaného na ženách se Carterovo centrum zabývá při práci s rodinami v odlehlých komunitách více než sedmdesáti rozvojových zemí a sleduje, jak náboženské přesvědčení a násilí ovlivňují život žen v patriarchální společnosti. Ještě větší význam mají naše zjištění v souvislosti s klíčovou rolí, kterou mohou osvo-bozené ženy sehrát při nápravě nejvážnějších problémů, jež souží jejich příbuzné a sousedy. Téměř všude se setkáváme s tím, že ženy jsou ve své komunitě degradovány do druhořadého postavení, postrádají vliv a autoritu, ale téměř vždy zastávají většinu prací a podstatně se podílejí na každém úspěšném projektu. V oblastech, kde muže souží chudoba, nemoci či perzekuce, ženy trpí víc. Tam, kde je nedostatek potravy nebo omezený přístup ke vzdělání, muži a chlapci dostávají přednost. Pokud společnost nenabízí příliš mnoho pracovních příležitostí nebo vhodných funkcí v kterékoli sféře veřejného života, jen zřídka jsou na tato místa přijímány ženy. Jakmile v dané oblasti vypukne občanská válka, ženy se stávají hlavními oběťmi bomb a raket, vyvlastněnými osobami, jimž jsou svěřovány do péče děti, i oběťmi znásilnění. Kromě toho všeho musejí čelit předsudkům plynoucím ze zkreslených náboženských názorů a uplatňování diskriminačních kmenových zvyklostí, jež vedou k vraždám „ze cti“, k mrzačení ženských pohlavních orgánů nebo dětským sňatkům.

Mezi hlavní témata Carterova centra patří kampaň za mír, boj proti nemocem a šíření naděje. Jedním z našich hlavních principů je nekopírovat,

co dělají ostatní, a nesoutěžit s nimi. V případě, že americká vláda, Světová zdravotnická organizace, Světová banka nebo některá univerzita či nevládní organizace řeší problém adekvátně, nevmešujeme se, nezasahujeme. Prostřednictvím svých projektů a angažovanou službou se v určitých regionech snažíme vyplňovat mezery na mapě světa. Během let jsme zprostředkovávali mírové dohody, navyšovali produkci obilí v Africe, podporovali svobodu a demokracii monitorováním voleb v místech nepokojů a obhajovali jsme lidská práva.

Ke svému překvapení jsme stále více žádáni o vynaložení finančních a lidských zdrojů na omezení řádění některých opomíjených tropických chorob, takže se soustřeďujeme na trachom (onemocnění oka způsobené bakterií *Chlamydia trachomatis*), lymfatickou filariázu (ucpání lymfatických cév a uzlin) čili elefantiázu, onchocerciázu (říční slepotu), schistosomózu (dříve známou jakou bilharzióza) a drakunkulózu. Pod vedením ředitele všech našich zdravotnických programů dr. Dona Hopkinse jsme se zaměřili i na malárii, neboť komár přenášející malárii je také přenašečem filariázy. V rozvinutých zemích se sice tyto nemoci nevyskytují, jenže v Africe a některých oblastech Latinské Ameriky a Asie dosud postihují stovky milionů lidí.

Záhy nás zasypali dobře míněnou kritikou liberální přátelé, kteří nás upozorňovali, že zachraňováním životů v Africe přispíváme k místní populační explozi a že bychom se měli raději věnovat zlepšování situace ve sféře vzdělávání a zemědělské produkce. O těchto námitkách jsem se zmínil našemu tehdejšímu zdravotnickému řediteli dr. Williamu Foegeovi, jenž býval ředitelem amerického Centra pro kontrolu a prevenci nemocí (CDC) a sehrál klíčovou roli ve vymýcení neštovic. Ukázal mi oficiální statistiky a ujistil mě, že nejlepším způsobem, jak snížit porodnost, je přesvědčit rodiče, že jejich děti budou žít. Existuje přímá úměra mezi omezením úmrtí novorozenců a následným snížením tempa populačního růstu. Logickým vysvětlením je, že rodiče v chudých oblastech závisejí na určitém počtu přeživších potomků, kteří je ve stáří mohou podporovat; pakliže je přežití dětí nejisté, rodiče se snaží přivést na svět co největší počet potomků. Je také zřejmé, že zdraví rodiny závisí na tom, zda je matka

obeznámena s výhodami dobré hygieny, vhodné stravy a dalšími faktory, jež přispívají k prevenci či likvidaci nejčastějších onemocnění. V našich hlavních zdravotnických programech jsme se těmito předpoklady řídili přes tři desetiletí.

Zaměstnanci Carterova centra a místní vyškolení odborníci navštěvují nejdlehlější vesnice v džungli či poušti a poučují lidi o povaze jejich onemocnění a o tom, jak se chorobám vyhnout nebo jak trpícím ulevit od bolesti. Během této práce se intimně začleňujeme do každodenního života těchto lidí. Pokud jsou zapotřebí léky, filtry na vodu, pesticidy či moskytiéry, spolupracujeme s místními ministry zdravotnictví, dohlížíme na dodávky, ale zároveň domorodcům umožňujeme vykonávat veškeré práce samostatně. Poskytujeme jim všechno k úspěšnému završení díla. Ve snaze soustředit se na nejdůležitější projekty nám pomáhá Mezinárodní pracovní skupina pro vymýcení chorob (ITFDE), která sídlí přímo v Carterově centru a je jedinou organizací svého druhu. S pomocí odborníků z předních zdravotnických organizací skupina ITFDE pravidelně hodnotí stav rozšíření všech lidských onemocnění a v daném regionu či na globální úrovni odhaduje, na které z nich je vhodné se zaměřit a pokusit se ho vymýtit.

Největší publicitu měl náš zápas s drakunkulózou, onemocněním způsobeným parazitem vlasovcem medinským, *Dracunculus medinensis*. Blížíme se k cíli: mohlo by jít o druhou chorobu na světě, kterou by se podařilo beze zbytku vymýtit. S nezměrným úsilím jsme se této práci věnovali přes pětadvacet let. Naši zaměstnanci a proškolení místní odborníci museli bezprostředně zasahovat ve více než šestadvaceti tisících odlehlých vesnicích ve dvaceti zemích. Tento dlouhodobý zápas nám zároveň poskytl nebyvalou příležitost porozumět specifické roli žen v nejchudších rodinách na světě.

Vlasovcem medinským neboli „guinejským červem“ se člověk může nakazit pitím kontaminované vody z nádrží, jež se plní během období dešťů a v nichž posléze voda stagnuje a zvolna se během zbytku roku vypařuje. Mikroskopické larvy vlasovce jsou v nádržích požírány titěrnými buchankami, jež pak spolyká člověk, který se šel napít. V břišní dutině (žaludku a střevech) pak larvy parazita rostou a rozmnožují se. Asi po roce samičky

dospějí v červa, který dorůstá do délky šedesáti až sta centimetrů, a začínou se prodírat kůží ven. Místa, kudy vylézají na povrch, jsou obvykle na nohou, ale i jinde na těle.

Kolem prodírající se samičky se vytváří velmi bolestivý vřed, který často likviduje svalovou tkáň, takže postižená končetina vykazuje příznaky podobné dětské obrně. Přibližně třicet dní trpí postižený jedinec téměř nesnesitelnou bolestí, je ochromený, neschopný chodit do školy či pracovat na poli. K dispozici není žádná lékařská pomoc a vesničané obvykle nemají tušení, co je příčinou tohoto onemocnění; mnozí jsou přesvědčeni, že důvodem je kletba nadpřirozených bytostí, pití kozí krve, nepříznivé postavení hvězd či něco podobného. Po tisíce let místní náboženští vůdci (či medicinmani) praktikovali jedinou léčbu: za mírného tahu několik dní namotávali vylézajícího červa na dřívko nebo jiný předmět velikosti tužky. Vytáhnout celého červa vyžaduje opatrnost, aby žádná jeho část nezůstala v těle a nezpůsobila rozkladnými pochody infekci.

Poprvé jsem se s tímto parazitem setkal v malé vesnici v Ghaně se zhruba pěti stovkami obyvatel, z nichž třem stům padesáti červ vylézal z těla. Až na dvě desítky extrémně postižených, kteří nebyli schopni chodit a opustit chýši, byli vesničané shromážděni na otevřeném prostranství pod velkými stromy. Všiml jsem si krásné mladé ženy na okraji davu, držící na pravé paži dítě. Po úvodních ceremoniích jsem k ní přistoupil a zeptal se, jak se její dítě jmenuje. Pak jsem si uvědomil, že to žádné dítě nebylo; žena si přidržovala pravý prs, jenž byl asi tři decimetry dlouhý a z jehož bradavky se prodíral červ. Později jsem zjistil, že měla v různých částech těla celkem dvanáct červů vylézajících na povrch.

Měli jsme mezi sebou zámožného muže, který vesnici zaplatil vyhloubení studny a instalaci pumpy, a tak během několika týdnů vesničané přestali pít vodu z povrchové nádrže. Od té doby se u nich nevyskytl ani jediný případ drakunkulózy.

Podobně jako v případech většiny ostatních onemocnění v rozvojových zemích i drakunkulóza dopadá v rodinách zejména na ženy. První osobou, od níž se očekává, že se o trpícího bude starat, je matka nebo

dcera, která je nucena zanechat školy. Když se vesničané dozvědí, co je skutečným zdrojem onemocnění, viní z něho přirozeně ženy, neboť jsou to téměř bez výjimky ony, kdo nosí vodu z nádrží a balancují na své hlavě téměř dvacetilitrovou nádobu. Aby ženy mohly vodu nabrat, vstupují do nádrže, a ve chvíli, kdy se samička vlasovce medinského vyčnívající z ženského těla dostane do styku s vodou, vypustí do ní tisíce vajíček a cyklus parazita se opakuje. Naštěstí jsou to opět ženy, kdo přebírá zodpovědnost za ochranu rodiny i celé vesnice. Tak například přes 95 % zbývajících výskytů drakunkulózy evidujeme v Jižním Súdánu a na tento region dnes soustřeďujeme svoje síly. Tyto zbývající případy se obtížně odhalují včas a těžko se zvládají. Na izolaci lidí, kteří se nakazili, musíme vynakládat mimořádné úsilí, ale zároveň musíme bedlivě monitorovat stovky ostatních vesnic, zda se tam znovu nějaký případ nevyskytne. V Jižním Súdánu jsme v roce 2012 zaznamenali celkem 520 případů drakunkulózy, ale jen 113 v roce 2013. V současnosti máme 120 angažovaných pracovníků na plný úvazek, z nichž většina se rekrutuje z místního obyvatelstva. Těmto placeným odborníkům pomáhá přes deset tisíc neplacených dobrovolníků, což jsou bez výjimky vyškolené ženy, jimž ostatní vesničané důvěřují.

Od počátku své činnosti v roce 1990 jsme měli 131 žen, jež nám zajišťovaly služby technického poradenství a většinou měly magisterské vzdělání v oboru veřejného zdraví.¹² Tyto pracovnice sloužily v Súdánu, Jižním Súdánu, Togu, Beninu, Ugandě, Ghaně, Čadu, Nigeru, Etiopii,

12) „Veřejným zdravím“ se v amerických podmínkách myslí něco jiného než u nás. Americký obor „veřejného zdraví“ (*Public Health*) nemá u nás obdobu – nezahrnuje jen lékařskou vědu jako takovou, ale mnohem širší oblast péče o lidské zdraví. Je to forma „úsilí organizovaného společnosti“, jehož cílem je „chránit a rozvíjet zdraví a uzdravovat“ a v němž se kombinuje věda, dovednosti a angažované přesvědčení. Záměrem je „udržení a zlepšení zdraví všech lidí prostřednictvím skupinových sociálních opatření“. V našich podmínkách by tedy do takto definovaného oboru zřejmě spadala nejen hygiena, veřejné zdravotnictví, preventivní lékařství a epidemiologie, ale i různé technické obory, zdravotnický management, organizace péče o zdraví, sociální lékařství, zdravotní výchova apod. (pozn. překlad.)

Nigérii a dalších afrických zemích. Na ředitelství Carterova centra v Atlantě se ženy ujalý úkolu získat našemu programu publicitu a finanční prostředky na pokrytí nákladů. Všechny tyto ženy navzájem spolupracovaly a s hlubokým porozuměním se dokázaly v našich obrovských problémech vyznat a naučily se je překonávat. Mezi šesti tisícovkami žen, jež prováděly rozsáhlý výzkum v Ghaně a pátraly po nových případech, vyjádřila jedna z vedoucích pracovníc pocit mnoha svých kolegyně, z nichž většina nikdy předtím nedostala příležitost ujmout se prací souvisejících s řízením: „Je to všechno jen o čase. Koneckonců jsme jediné, které vědí, jak co funguje.“

V závěrečných etapách se řídící práce při vymýcení drakunkulózy v Nigérii ujal bývalý prezident země, generál Yakubu „Jack“ Dan-Yumma Gowon. Když bylo ženám znemožněno rozhodování v otázce, jak naložit s jednou vesnickou vodní nádrží, nalezla v sobě skupina nigerijských žen nebyvalou sebedůvěru a obrátila se na Gowona, aby situaci přehodnotil, protože získal souhlas jen od mužů z vesnice. Gowon svůj omyl rychle napravil.

Zpočátku byla naším největším problémem otázka, jak poučit lidi ze všech vesniček a izolovaných komunit o příčinách této pradávné pohromy a možnostech, jak jí čelit. Vzhledem k nepřítomnosti televizních a rozhlasových služeb a ke skutečnosti, že odlišnými jazyky hovořily i komunity žijící sotva deset kilometrů od sebe a jen hrstka lidí byla alespoň částečně gramotná, jsme museli rozpracovat metody zcela nové formy komunikace. Nakonec jsme zvolili obrázky: jednoduché kresby žen nabírajících vodu z nádrží a pijících ji. Lidé, kteří se naučili používat filtr, byli v pořádku, zatímco ostatním vylézali z těla červi. Ženy sepsaly scénáře her a texty písní, v nichž vysvětlovaly životní cyklus parazita, a natiskly na šaty barevné obrázky, podle nichž se dělaly šaty a košile pro ostatní členy rodiny. Byl jsem hrdý, když jsem od nich při jedné návštěvě také dostal košili.

Někteří vesničané nikdy předtím neviděli obrázek či fotografii, což tu a tam působilo potíže. Jedna skupina dobrovolnic mírových sborů nakreslila v odlehlých končinách Nigeru obrázky, na nichž stály ženy po kolena

ve vodě. Když vesničané tyto obrázky spatřili, v první chvíli jednohlasně zanařikali: „Raději guinejského červa, než přijít o nohy!“¹³

Ze všech „opomíjených“ onemocnění, na něž Carterovo centrum soustředilo síly ve snaze dostat je pod kontrolu či je úplně vymýtit, jen oční trachom představuje chorobu, která je dvakrát běžnější u žen než u mužů. Je to také jediná z těchto nemocí, kterou jsem znal už jako dítě. Při práci s pluhem a povozy jsme v Georgii spoléhali na sílu koní a mezků a k zajištění potravy pro rodinu jsme chovali hovězí dobytek, ovce, prasata, kozy, husy, kachny a kuřata. Peníze navíc jsme získávali z prodeje přebytků masa, vajec a mléka. Naši zaměstnanci se obvykle brodili po kotníky hluboko ve hnoji a dešťové vodě a většinu materiálu, který jsem se svými sestrami vymetal proutěnými košťaty z našeho dvorku, tvořil trus volně pobíhající drůbeže. Neustále jsme byli obklopeni mračny much, navzdory sítkám ve dveřích a oknech i v domě. Vzhledem k tomu, že mouchy neustále vyhledávaly vlhko a potravu, vábily je zejména dětské oči, do nichž zanašely nečistotu způsobující infekce. V podstatě trvale jsem trpěl zánětem spojivek, který mi matka ošetřovala a zabránila tak rozvoji vážnějšího trachomu. Někteří naši sousedé takové štěstí neměli. V pokročilých stádiích se horní víčko obrátí dovnitř, takže s každým mrknutím škrábou rohovku oční řasy a vposledku způsobí slepotu. V nedávné době jsem si na to vzpomněl při návštěvách vesnic a rodinných chýší Dinků a Masajů v Keni, Súdánu a dalších afrických zemích. Z dálky se zdá, jako by postižené děti měly na očích brýle; tento klam je vytvářen prstencem much, jež – přitahovány vlhkostí – obklopují oční bulvu.

Vedle šedého zákalu je trachom nejčastější příčinou slepoty, která postihuje desítky milionů lidí v nejchudších oblastech světa. Carterovo centrum vyhlásilo tomuto onemocnění boj v roce 1998 v Ghaně a dnes s ním zápasí asi v jedenácti zemích Afriky. Světová zdravotnická organizace doporučuje

13) Zajímavé je, že mylné chápání těchto jednoduchých a pro naši kulturu naprosto srozumitelných obrázků se někdy u domorodých afrických komunit projevuje nepochopením samotné podstaty obrázku jako takového – dotyčná osoba obrázek v jistém smyslu „nevidí“; očíhá ho, opatrně ochutná a zahodí. (pozn. překlad.)

v případě této choroby komplexní léčebný program, pro který používá akronym SAFE – bezpečí (*surgery* – chirurgický zákrok, *antibiotics* – léčba antibiotiky, *face washing* – časté omývání obličeje a *environment* – hygiena životního prostředí). V několika zemích se nám podařilo trachom zcela vymýtit. V současnosti představuje naši hlavní výzvu Etiopie, kde usilujeme o zlepšení už mnoho let. V roce 2000 vyhověla farmaceutická společnost Pfizer mé žádosti o bezplatné dodávky azithromycinu (Zithromaxu), který je nejlepším antibiotikem pro léčbu trachomu. V listopadu 2013 jsme podali naši stomiliontou dávku. Několik tisícovek zdravotnických pracovníků, převážně žen, jsme naučili provádět operaci očního víčka, což je po proškolení jednoduchý chirurgický zákrok, a zajistili jsme jim nezbytné sterilní nástroje. Dnes tito lidé vykonávají plných 40 % těchto operací na světě. V kritických oblastech jsme rovněž shromáždili školní učitele a rodiče a poučili je, že mají děti nabádat k mytí obličeje, což je činnost, o níž nikdy předtím neuvažovali.

V nápravě potíží komunit jsou vykonavateli změny ve zdravotní osvětě ženy. Zodpovídají za čistotu domu, perou prádlo a poučují děti o hygienických pravidlech. Během rozsáhlé léčby trachomu a dalších onemocnění zjistilo etiopské ministerstvo zdravotnictví, že ženy požívají větší důvěry u hlavy rodiny a mají lepší přístup do sousedních domů než muži. V amharské oblasti jsme proškolili 6500 osvětových pracovníků, žádného muže. Dnes tyto ženy vedou týmy distribuující každoročně až 20 milionů dávek Zithromaxu na léčbu infikovaných očí. V posledních měsících ministerstvo sestavilo nový ryze dobrovolnický sbor zdravotnických specialistek, nazývaný Armáda rozvoje zdraví jeden z pěti, protože ženy vybírají každého pátého člena každé rodiny a proškolují ho, aby proškolil čtyři další členy rodiny. Počátkem roku 2013 jsme zmobilizovali přes dvacet tisíc těchto dobrovolných pracovníků a výsledkem bylo, že pokrytí populace Zithromaxem vzrostlo na téměř 93 %. Naši zdravotničtí odborníci připisují tento úspěch pracovnícím Armády rozvoje zdraví, jež navazují osobní a blízký vztah se sousedy, takže si všimnou konkrétních jedinců, jimž se ještě nedostalo lékařské pomoci.

Naši specialisté na trachom zpozorovali, že jedna nová dobrovolnice, školící se na „očního chirurga“, má na očních víčkách jizvy. Vysvětlovala

nám, že když dostala infekci a trachom dospěl do pokročilého stadia, jedna z jejích vyškolených sousedek jí zachránila oči chirurgickým zásahem. Změnilo jí to život; místo vyřazení ze společnosti, utrpení, bídy a naprosté slepoty začala ve své komunitě aktivně šířit zdraví. Navzdory tomu, že nám svůj životní příběh vyprávěla se slzami v očích, pociťovala hrdost.

Po zvládnutí chirurgické praxe (*surgery*), obstarání antibiotik (*antibiotics*) a osvěty ohledně mytí obličeje (*face washing*) (S-A-F) zůstává ještě problém prostředí (*environment* – E) – všudypřítomné mouchy, jež se rozmnožují a živí z neustále obnovovaného zdroje lidských a zvířecích exkrementů a přenášejí infekci z jednoho člověka na druhého. O hlavní průlom při řešení tohoto problému se překvapivě zasloužilo „ženské osvobozenécké hnutí“. Vzpomínám si, že jsme kdysi mívali za domem venkovní záchod (na farmě jediný) a že jsme svoje životní prostředí ošetřovali mocnými dávkami práškového i tekutého DDT, jedu hubícího mouchy, komáry i jiný hmyz. Byl to klíčový prostředek obrany proti trachomu i malárii. (Později se ukázalo, že tento pesticid zabíjel i motýly a mnoho ptáčích druhů, zejména jestřáby a jiné dravce, protože měl dlouhou životnost a kumuloval se v tělech živočichů, jimiž se dravci živili, takže dnes je používání DDT zakázáno na celém světě.) Shledali jsme, že když si muži v Etiopii a dalších afrických zemích chtějí vyprázdnit střeva, zajdou jednoduše za keřik, a často močí na okraji cest a krajnicích silnic, zatímco když si chce ulevit žena, nikdo ji nesmí spatřit, je to absolutní tabu. Nejpraktičtější východiskem pro ženy a jejich dcery bylo vytvořit v rámci rodinného domu či jeho okolí vhodný krytý prostor. Ve spolupráci s místními lidmi jsme je naučili, jak postavit latríny a omezit tak muší populace a zlepšit životní prostředí. Forma takového zařízení je velmi jednoduchá, stačí jáma v zemi a něco, co stojícímu či dřepícímu člověku brání do ní spadnout, a zajištění soukromí ohrádkou z větví nebo látkovou zástěnou. Pokud práci obstará rodina, finanční náklady na projekt představují přibližně dolar. Doufali jsme, že se během prvního roku podaří postavit několik tisícovek latrín, jenže zprávy se šířily od vesnice k vesnici. Etiopské hospodyňky projekt přijaly jako praktický krok k osvobození, a tak se během onoho roku postavilo celkem 86 500 latrín! Koncem roku 2012 jsme zaznamenali

již 2,9 milionu latrín, neboť tento užitečný příspěvek k ženské svobodě a zdraví požadovalo stále více a více manželek a matek. Jsem pyšný, že si neustále rozšiřuji reputaci nejproslulejšího sponzora latrín na světě.

Mírně humorný popis naší činnosti může posloužit jako ilustrace skutečnosti, že tyto ženy jsou navzdory podřízenému postavení silné, a dokonce dominují. Angažují se ve všech aspektech zlepšování zdravotní péče a vykazují neuvěřitelnou zdatnost v řešení svých problémů, z čehož profituje celá komunita.

Navzdory tomu, že ženám bylo původně odepřeno jakékoli řídicí či zodpovědné postavení, v každém našem úspěšném zdravotnickém projektu sehrály klíčovou roli právě kvalifikované, zručné a angažované ženy. V roce 1992 jsme vyhověli prosbě etiopského premiéra, abychom pro dvaosmdesátimilionovou populaci země vyškolili zdravotnické kádry. Premiér si vymínil, že během výuky nebude těmto lidem dovoleno opustit Etiopii, neboť se obával, že se absolventi nebudou chtít vrátit do vlasti. Vypracovali jsme vzdělávací *curriculum* pro každou chorobu a zdravotní problémy, jímž etiopská populace čelí (šlo asi o sedmdesát položek), a pro hodiny výuky jsme využili kampusy místních univerzit. Po deseti letech jsme docílili sedmi tisícovek absolventů schopných pracovat jako asistent lékaře nebo jako zdravotní sestra s registrací, plus sedmadvaceti tisícovek sester na úrovni maturitního vzdělání. To stačilo na zajištění jedné zdravotnice na každých 2400 občanů s tím, že rozmístění těchto pracovníků bylo v rámci země tak rovnoměrné, jak jen to bylo možné.

Během těchto programů jsme dospěli k významnému zjištění, že lidé, kteří žijí v chudobě, potýkají se s nemocemi, nijak zvlášť si neváží sebe samých a nedoufají v lepší budoucnost, jsou schopni pod vlivem hmatatelného úspěchu, jehož dosáhli vlastním úsilím, změnit svůj život i životní postoj. Tito lidé názorně dokazují, že jsou i přes zoufalou chudobu stejně inteligentní, stejně ambiciózní a stejně pilně pracující jako lidé s mnohem větším ekonomickým i vzdělanostním zázemím. Podobně jako lidé všude na světě i oni se snaží svým rodinám a komunitám zajistit tělesné, emocionální i duchovní zdraví. A v čele těchto iniciativ často stojí právě ženy.

V roce 1986 jsme v Africe rozjeli program zvyšování produkce základních obilovin, převážně kukuřice, pšenice, rýže, čiroku a jáhel (loupaného prosa). Našimi partnery se stali japonský filantrop Ryoichi Sasakawa a dr. Norman Borlaug, jenž v roce 1970 obdržel Nobelovu cenu míru za uskutečnění „zelené revoluce“ v Indii a Pákistánu.¹⁴ Program jsme nazvali *Global 2000* a věnovali jsme se výhradně nezaopatřeným farmářům, kteří nevlastnili ani celý hektar půdy, z níž rodina získávala plodiny k vlastní obživě a případné přebytky – pokud se ten který rok dařilo – prodávala za hotovost. Při práci jsem využil vlastní sedmnáctileté zkušenosti farmáře na plný úvazek a zejména vědecké a praktické rady dr. Borlauga, a tak jsme dokázali dvojnásobně až trojnásobně navýšit farmářům úrodu prostřednictvím sázení kvalitních semen do řádků, vytrhávání plevy, sklizeň ve správný čas a budování takových zařízení pro uskladnění, v nichž se minimalizují škody způsobené vlhkostí, hmyzem a hlodavci. Náš program nakonec zdárně završilo osm milionů rodin v patnácti zemích a v každé zemi jsme nejlepší farmáře vyznamenali a odměnili.

Jedna paměťihodná příhoda se nám stala, když jsme s Rosalynn odletěli do Zimbabwe předat cenu farmáři, který žil přibližně dvě stovky kilometrů od hlavního města Harare. Když jsme přijeli do vesnice, všichni vesničané se již shromáždili na návsi, holém prostranství obklopeném domky a několika stromy. Místní oficiální představitelé se tísnil pod velkým stromem a mezi nimi jsme spatřili jednoho vzpřímeně stojícího nervózního muže v zaprášeném černém obleku s květovanou vázankou. Starší obce nám jej představili jako vítěze ceny pro význačného farmáře *Global 2000*, a tak jsme mu předali medaili a finanční odměnu.

Dohodli jsme si, že se naobědváme u něj doma. Doma se muž konečně rozpovídal a bavil nás humornými historkami ze života rodičů a svého mládí a hovořil i o některých svých úspěších v dospělosti. Když jsme dojedli

14) Norman Ernest Borlaug (1914–2009), americký agronom a legendární „otec zelené revoluce“, obdržel Nobelovu cenu míru za inovace v pěstování nových, vůči nemocím rezistentních a vysoce výnosných odrůd zemědělských plodin. V 60. letech byl přizván indickým ministrem zemědělství jako odborný poradce do rozsáhlého projektu pěstování pšenice. (pozn. překlad.)

pokrm, který nám pečlivě servírovala jeho velmi mlčenlivá manželka, navrhl jsem, že bychom se mohli podívat na úrodu. Muž vehementně oponoval, namítal, že cesta je mizerná, že bychom si umazali šaty a že je horko. Trval jsem na svém, zdůraznil jsem, že jsme z Jižní Georgie a že jsme na farmě strávili mnoho let. Navíc jsem měl na sobě svoje kalhoty v barvě khaki a pracovní boty, takže mi trocha špíny vůbec nevadila. Muž to nakonec vzdal, a tak jsme sešli po svahu ke krásně vzrostlé kukuřici. Kvalita kukuřice na mě udělala dojem, a ptal jsem se na řadu věcí ohledně použité odrůdy, vzdálenosti mezi řádky, sezóny, hnojiva a předpokládaného data sklizně. Na žádnou z otázek muž nedokázal odpovědět, pokaždé se otočil ke svojí ženě. Nesmírně plaše nám vysvětlila celý postup, neboť oním nejvýznačnějším farmářem v Zimbabwe byla vlastně ona. Dozvěděli jsme se, že manžel se pouze staral o dobytek a přebíral peníze, když manželčinu skvělou úrodu prodával.

Carterovo centrum se bezprostředně nezabývá mikroúvěry, ale pozorovali jsme ženské skupiny, jež přišly se svým vlastním programem. Tyto úvěry poskytly ženám – často poprvé v jejich životě – určitou finanční nezávislost na manželích, takže si mohly koupit osobní věci pro sebe a svoje děti. Ženy využily výtěžek z výroby či zpracování obilí, z výroby mýdla či řemeslných produktů a založily místní banky, jež zase poskytly drobné půjčky jiným ženám, a tento zvyk se rychle rozšířil. Vzhledem k tomu, že v mnoha afrických regionech se farmařině věnují především ženy, bylo stále běžnější vídat je přímo při řízení sklizně, skladování a prodeji obilí. Když jsme s Rosalynn navštívili jednu ze zemědělských usedlostí našeho zájmu v Togu, kde se právě úroda kukuřice shromažďovala na centrálním tržišti, bylo zřejmé, že si veškeré vážení, hodnocení, rozmísťování do skladovacích kontejnerů, platby a účetnictví řídí ženy. Fungovalo tam cosi na způsob kombinace farmářského trhu a banky. Ženy vymyslely svérázný systém výpočetní techniky využívající řadu stejně vysokých hřebíků a štůsky mincí s dírkou uprostřed, přesně pasujících na hřebíky, a tento decimální systém měly během zapisování do tabulky neustále po ruce. Ženy také rozemílaly kukuřici do jídla a prodávaly ji s produkty své řemeslné výroby, zejména se znamenitým hrnčířským zbožím. Dodnes máme na naší zadní verandě v Georgii některé jejich džbány.

Kdyby byl [rozvojový] svět molekulou, kterou bychom si mohli prohlédnout pod silným mikroskopem, spatřili bychom složitou síť bariér bránících ženám plně realizovat neodmyslitelná lidská práva a žít důstojný život. Mezi oláčka této sítě patří překážky upírající ženám právo vlastnit majetek, vzdělávat se, vydělávat si na živobytí pobíráním spravedlivé mzdy, rozhodovat se v otázkách lásky, sexu a manželství, mít pod kontrolou svou vlastní reprodukci a osobovat si nárok na lékařskou péči. Všimli bychom si také neviditelné DNA, jež je zodpovědná za neporušitelnost této sítě: pocit bezmoci podporovaný společenským útlakem, rigidní genderové role, homofobie, fyzické a sexuální násilí. Všimli bychom si ale také, že zbavit se těchto bariér mohou právě ženy, jež jsou jimi svazované; jen ony mohou změnit své životy a transformovat společnost, v níž žijí. Jsme povinni je v tom podporovat.

Ruth Messingerová, prezidentka Světové služby americké židovské komunity
(*American Jewish World Service*)

V roce 1978 jsem se stal prvním americkým prezidentem, který navštívil subsaharskou Afriku, a nikoli náhodou se stala jednou z mých prvních destinací Libérie. Vládu tohoto státu sestavili počátkem 19. století osvobození američtí otroci, černoši ze Spojených států amerických, narození již jako svobodní občané, a další černí lidé osvobození z evropských lodí, jež je převážely k prodeji do Nového světa. Liberijského prezidenta Williama Tolberta jsem poznal v době, kdy byl vůdcem Světového svazu baptistů. Dva roky po mé návštěvě se prezident Tolbert a celý jeho kabinet stali oběťmi atentátu a v zemi vypukla občanská válka, která trvala až do roku 1995, kdy bylo dosaženo mírové dohody. Během té doby jsme s Rosalynn a dalšími zástupci Carterova centra mnohokrát zavítali do Monrovie, hlavního města Libérie, i do 95 % zbytku země, kterou ovládali nejrůznější váleční magnáti. Když bylo možné uspořádat volby, monitorovali jsme jejich průběh. V roce 1997 byl zvolen prezidentem nejsilnější válečný magnát Charles Taylor, hlavně proto, že se mnoho voličů obávalo obnovení občanské

války v případě jeho porážky. Taylor byl despotický, využíval k ovládnutí země represe a v okolních zemích podporoval válečný stav. Když byl opozicí, vedenou ženskou falangou, svržen a donucen emigrovat, monitorovali jsme v roce 2005 další svobodné a spravedlivé volby. Zvítězila v nich Ellen Johnsonová-Sirleafová a stala se první zvolenou prezidentkou v Africe vůbec. (Taylor byl Zvláštním soudem pro Sierru Leone usvědčen z válečných zločinů a odsouzen k trestu odnětí svobody v délce padesáti let.)

Rozsáhlá oblast Libérie, kterou původně ovládali váleční magnáti, byla od centrální vlády izolovaná a v podstatě tam neplatily žádné zákony. Nová prezidentka požádala ministra spravedlnosti o pomoc při vypracování právního systému pro venkovské regiony, jenž by zajišťoval ochranu lidských práv, a takových zákonů, které by byly populaci srozumitelné a přiměly občany a místní politické vůdce přijmout zodpovědnost za jejich dodržování. Během práce na tomto programu se stále zřetelněji ukazovalo, že novými zákony se nejvíce ovlivní životy žen, jež měly v důsledku dřívějších zákonů a kmenových zvyklostí ochranu jen nepatrnou.

Snažili jsme se, aby se k lidem poprvé dostaly informace, že znásilnění je zločin, že pachatelé znásilnění mohou být potrestáni, že ženy mohou vlastnit majetek, že žena může zdědit nemovitost po zemřelém manželovi, že na děti mají nárok oba rodiče, že zákon stanovil minimální věk pro uzavření sňatku, že mrzačení ženských genitálií není povinné a že věno je dar a nemusí se při rozpadu manželství vracet. Většina těchto informací byla pro ně samozřejmě nová, takže společnost, v níž ženy nikdy o taková práva nežádaly, nebyla jejich naplňování nakloněna.

Opatrně jsme zvolili heslo „Za společné posílení postavení mužů a žen“ (*Empower Men and Women Together*) a jali jsme se řešit otázky genderové rovnoprávnosti a násilí prostřednictvím osvětových divadelních představení v komunitách, školení ortodoxních vůdců a využití rozhlasového vysílání. Ženy byly poprvé ve svém životě vyzvány, aby se rovnocenně účastnily divadelních vystoupení, rozhlasových diskusí a oficiálních debat. Nejzajímavějším a někdy znepokojivým tématem se tradičním vůdcům komunit jevil vztah mezi právem zvykovým a právem statutárním, tedy zákony přijímanými zákonodárným sborem země. Za podpory ministra

spravedlnosti a místních vůdců jsme spolupracovali s Katolickým výborem pro spravedlnost a mír v Zimbabwe a vytvořili tým sedmačtyřiceti poradců pro spravedlnost v komunitách (*community justice advisors*, CJAs), z nichž sedmnáct byly ženy. Dnes operují v pěti největších provinciích a otevřely téměř sedm tisícovek případů, z nichž vyřešily plných 71 %. Přibližně 40 % z nich se týkalo domácího násilí, 33 % finančních a vlastnických nároků a 15 % kriminálních činů. Nejširší skupinou, která využívá služeb poradců pro spravedlnost v komunitách, jsou mladé ženy a nejrozšířenější kategorií řešených případů jsou opuštěné děti. Do března 2013 bylo iniciováno 2694 případů mužů a 2773 případů ženami. Nezávislá studie Oxfordské univerzity, založená na čtyřech stovkách reprezentativních případů, ukázala, že došlo ke zlepšení právního povědomí, omezení úplatkářství a zvýšenému dodržování zákonů v komunitách, čímž vzniká „významný socioekonomický užitek... ne zapojením venkovské chudiny do formální sféry smířčích soudů, vládních úřadů a policejních stanic, ale zavedením formálního práva do organizačních forem zvykového práva, levně zprostředkovaného třetí stranou a osvětou.“

Ještě významnější slova pronesla Ella Musuová Colemanová, předsedkyně organizace Liberijské ženy pro tradice: „V Carterově centru nám neříkají, co máme dělat. Pomáhají nám pochopit, co je to právo a proč některé naše tradice nejsou správné. Samy se rozhodujeme, jestli se některých praktik chceme zbavit.“ Spolu s předsedou liberijské Národní rady pro tradice Zanzanem Karwarem se v roce 2013 zúčastnila konference obhájců lidských práv v Carterově centru a vyjádřila jasnou podporu zlepšením, k nimž došlo v životě jejího lidu.

Úmyslně jsme se nezaměřili na otázku mrzačení ženských pohlavních orgánů (FGC), neboť tato praxe je hluboce zakořeněna a nedá se o ní normálně diskutovat. Libérie patří k těm africkým zemím, v nichž nebyla přijata žádná omezující opatření. Diskutovalo se však o ní mezi vůdci představitelkami žen a ve vládních a nevládních mezinárodních neziskových organizacích, jež ve snaze tuto praxi zakázat čelí ze strany místních mužů i žen odporu. Partnerka Carterova centra Mama Tumeh, hlavní zoe (vůdkyně žen), je novým myšlenkám otevřená. Ve své vlastní vesnici dala

vykácet posvátný háj, v němž se konaly obřady ženské obřízky. Nedávno svolala skupinu zoe, hlavních ženských představitelk ze všech patnácti liberijských provincií, a tuto otázku s nimi probírala. Závěrečné ceremonie tohoto shromáždění se zúčastnili i čtyři ministři liberijské vlády.

Je zřejmé, že rovnoprávnější zapojení žen do společenského života komunity je prospěšné *všem občanům* bez výjimky, ale nejlépe ho je možné realizovat, když je místním lidem – mužům i ženám – umožněno samostatné rozhodování. Zkušenosti pracovníků Carterova centra a našich afrických spolupracovníků ukazují, že existují způsoby, jak dosáhnout změn ve společenských normách, jenže tato práce vyžaduje nesmírnou trpělivost a obrovskou dávku pokory a vzájemné úcty.

Již patnáct let se Carterovo centrum intenzivně zabývá i otázkou přístupu k informacím. Úkolem tohoto programu, vedeného právníčkou Laurou Neumanovou, je vybízet všechny země k přijetí zákonů, jež občanům zaručují právo vědět, co jejich vláda dělá, jakým způsobem jsou činěna rozhodnutí, na co se vynakládají veřejné finanční prostředky a za jakých podmínek se uzavírají smlouvy na těžbu nerostných surovin či kácení lesů, a také právo na včasné a přesné informace o vyhlášení voleb i jejich výsledků. Přístup k takovým informacím patří k našim základním lidským právům, zakotveným v 19. článku Všeobecné deklarace lidských práv, v němž se hovoří o tom, že každý má „právo vyhledávat, přijímat a rozšiřovat informace a myšlenky jakýmikoli prostředky a bez ohledu na hranice“. Ve stejném duchu hovoří Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, Americká úmluva o lidských právech i Evropská úmluva o ochraně lidských práv. V rámci tohoto tématu jsem se zúčastnil regionálních konferencí v Ghaně, Peru, na Jamajce, v Kostarice a Číně a mezinárodního fóra v Atlantě. Pokud občané mají právo na informace, jejich důvěra ve vlastní představitele stoupá, veřejná správa funguje účinněji a zaručuje, že přírodní zdroje jsou efektivněji využívány, takže důvěru mají i potenciální investoři. Díky poskytování práva na informace se mezi obyvatelstvem šíří chuť zapojovat se do voleb a dalších veřejných činností.

Dokonce i v zemích, jejichž legislativní opatření tato práva zaručují, se setkáváme s tragickým jevem, kdy marginalizovaní, chudí a nejméně vzdělaní lidé k těmto základním informacím přístup nemají. Zejména to platí pro ženy. Jak se uvádí ve zprávě programu OSN Rozvojové cíle tisíciletí za rok 2011, ženy vykonávají 66 % veškeré práce, ale i nadále tvoří největší masu světové chudiny – podle odhadů plných 70 % z 1,3 miliardy lidí žijících v chudobě. Na rozdíl od chlapců mají dívky menší naději, že se dostanou na základní školu, a mnohem častěji než hoši také musejí školu předčasně opustit, a to kvůli chudobě rodičů, nutnosti pracovat nebo se postarat o nemocné příbuzné. Tento trend je ještě nápadnější ve středoškolském vzdělávání. Ve Zprávě o globálním rozvojovém vzdělávání za rok 2012 autoři dospěli k závěru, že ze zmíněných důvodů tvoří přibližně 66 % všech negramotných lidí ženy. Ženy trpí relativní chudobou, negramotností, nedostatkem mobility a výrazně nižším zastoupením v parlamentech, a tak je zřejmé, že jsou nejvíce postiženy nedostatkem informací – a korupcí.

Studie uspořádaná Rozvojovým programem OSN a entitou OSN pro genderovou rovnost a posílení práv žen (*UN Women*) ukazuje, že „malá“ čili „byrokratická“ korupce (korupce v běžném životě, uplácení úředníků apod.) postihuje zejména chudé ženy a že „na ženách a dívkách se často požaduje úplatek ve formě sexuálních služeb“. Vzniká tak začarovaný kruh, kdy jsou ženy v důsledku omezeného přístupu do státních úřadů bezbranné vůči korupci, zatímco v důsledku nízkého příjmu mají nedostatečné finanční prostředky na úplatky, což jim v přístupu k základním službám brání ještě více. Potřeba starat se o rodinu navíc ženám neposkytuje čas nezbytný pro úsilí dožadovat se ochrany před korupcí.

Došli jsme k závěru, že množství dalších forem násilí na ženách a dívkách (otroctví, mrzačení genitálií, dětské sňatky, znásilňování) je možné omezit za předpokladu, že ženy budou mít přístup k informacím o mezinárodních, státních a místních organizacích, jež mají na starosti publicitu a boj proti násilí. Pro ženy a jejich obhájce je obtížné požadovat dodržování legitimních ženských práv, když nevědí, na co mají podle zákonů své země nárok. V Libérii a Guatemale jsme uspořádali studie, abychom

zjistili, jak jsou v těchto zemích dodržovány mezinárodní normy. Pod vedením prezidentky Ellen Johnsonové-Sirleafové učinila Libérie významné kroky vpřed, ale v Guatemale naléhavě chybí transparentnost.

Vrcholní představitelé Guatemaly souhlasili, že s námi budou na tomto programu spolupracovat, neboť podle oficiálních údajů vzrostl počet znásilnění a sexuálních útoků od roku 2008 do roku 2011 o 34 % a odhaduje se, že 50 % žen trpí domácím násilím. Během prvních šesti měsíců roku 2013 bylo zavražděno více žen než za kterýkoli jiný celý rok a jen jeden z deseti případů násilí na ženách skončil potrestáním viníků. Podle našich dosavadních zjištění 75 % dotazovaných prohlásilo, že ženy dostávají méně veřejných informací než muži; nežádají informace, protože mají strach, bojí se odvetných opatření, netuší, že jsou informace dostupné, a postrádají mobilitu. V roce 2013 jsme například zjistili, že 90 % lidí přicházejících na matriční úřad a 80 % lidí vstupujících do kanceláří obchodních rejstříků byli muži a že mužům bylo poskytnuto státními zaměstnanci slyšení či pomoc mnohem rychleji než ženám, jež byly na úřadech převážně ignorovány.

Mezi základní dotazy, jež v rámci našich studií v Libérii a Guatemale klademe, například patří:

Vzdělávání: Mají ženy přístup k informacím o školské politice, školských rozpočtech, vzdělávacích programech, nutričních programech, stipendiích?

Vlastnictví půdy: Mají ženy přístup k informacím o pozemkové politice, o svých právech vlastnit a dědit pozemek, o přístupu k vlastnickým pozemkovým listům?

Vstup do podnikání: Mají ženy přístup k informacím o získávání obchodních licencí, o postupu, jak zahájit a provozovat drobnou podnikatelskou činnost, o možnostech půjček, o zákonech upravujících zdanění, dovoz či marketing?

Farmaření: Mají ženy přístup k informacím o cenách nájemného za půdu, o cenách semen, hnojiv, závlahové vody či o tržních cenách v období sklizně?

Po dokončení průzkumu svoláme schůzky mezinárodních a regionálních skupin a zvážíme postup, jak ženám zpřístupnit informace a co nejvíce odstranit stávající bariéry, jež společnosti umožňují nakládat se ženami jako s méněcennými občany.

Čemu se můžeme naučit od hrdinů boje za lidská práva

Svoje prohlubující se zkušenosti z nejrůznějších zemí a s jinými organizacemi jsme koordinovali s úsilím šířit lidská práva v konkrétnější podobě. Mnoho let jsme v Carterově centru pořádali Fóra obránců lidských práv, jichž se účastnili zástupci OSN a více než deseti nejvýznamnějších organizací na ochranu lidských práv, a diskutovali jsme o naléhavých otázkách. Zvykli jsme si zvát přibližně čtyřicet nejvýznamnějších hrdinů boje za lidská práva ze zemí s represivními režimy a pak vynaložit veškeré úsilí, aby tito lidé dostali svolení k nám přijet. Moje osobní přímluvy bývají někdy nevhodné, ale i kdyby tito lidé svolení opustit vlast nedostali, určitou ochranu jim zajišťuje už pouhý fakt, že jim věnujeme pozornost. Ti, kteří se těchto konferencí obránců lidských práv nakonec zúčastní, mají možnost poučit se od druhých o taktice a poskytnout si s ostatními vzájemnou podporu prostřednictvím upřímných a živelných diskusí o problémech, jimž jsou nuceni čelit. Každoročně se nám daří uspořádat rozhovor u kulatého stolu pro CNN v Atlantě a některým účastníkům umožnit návštěvu ve Washingtonu, kde se mohou setkat se zástupci amerického Kongresu a důležitými exekutivci.

Aktivisté boje za lidská práva během let stále více zdůrazňují, že vzor, který dávají Spojené státy americké, má enormní vliv na vlády jejich vlastních zemí. Tyto vlády v důsledku toho kráčejí v amerických stopách, projevují nižší angažovanost, nedostatečnou zkušenost s právními normami a ochranou lidských práv. Tak například americká „válka proti teroru“ dává

Domácí násilí

Velmi obtížně pochopitelným křesťanským textem je pro týranou ženu Matouš 5, 39: „...kdo tě uhodí do pravé tváře, nastav mu i druhou.“ Této pasáže se někteří dovolávají, když chtějí týranou ženu přesvědčit, že smířit se s týráním je „křesťanské“. Pro takové ženy je tato pasáž stěží stravitelná. Avšak teolog Walter Wink nám ve své knize Jak angažovat mocnosti (Engaging the Powers) ukazuje, že skutečným smyslem této pasáže byl u Ježíšově době nenásilný odpor. Ježíš odmítal obě běžné formy reakce na násilné zacházení – násilný odpor i pasivní přijímání. Místo toho v historickém kontextu jednání Římanů se Židy ve starověkém Izraeli nabádal ke třetí formě – asertivní a přitom nenásilné reakci. Týraná žena může zvolit třetí řešení: aktivní, byť nenásilný odpor – odejít do útulku pro týrané ženy. V tom spočíval pravý smysl Ježíšova učení.

reverendka dr. Susan Brooksová Thistlethwaiteová, profesorka bohosloví
a bývalá rektorka Chicagského teologického semináře

Světová zdravotnická organizace v roce 2013 uvedla, že tělesnému týrání nebo sexuálnímu násilí padne na celém světě na oběť více než třetina žen, přičemž většina je napadána nebo týrána svým vlastním manželem či přítelem. Do určité míry tuto situaci podporují místní zvyklosti či bezradné podvolení se týraných žen. Zhruba třetina zemí postrádá zákony

proti domácímu násilí a mnohé manželky považují za správné či přímo za svou povinnost podřídit se manželovi, pakliže je chce potrestat. Nedávný průzkum Dětského fondu OSN (UNICEF) mezi ženami od patnácti do devětačtyřiceti let ukázal, že 90 % manželek v Afghánistánu a Jordánsku, 87 % manželek v Mali, 86 % v Guineji a Východním Timoru, 81 % v Laosu a 80 % ve Středoafričské republice je přesvědčeno, že manžel má právo za jistých okolností svou manželku uhodit či zbít.

Plná čtvrtina amerických žen se někdy v životě stane terčem domácího násilí. FBI udává, že zatímco v letech 2000–2006 zahynulo v boji 3200 amerických vojáků, případů domácího zabití bylo ve Spojených státech amerických 10 600, přičemž 85 % obětí tvořily ženy. Vzhledem k tomu, že místní policie nemusí tyto údaje uvádět, je daný odhad podceněním skutečného stavu. Obvyklým postupem při prevenci těchto zločinů je poslat zbitou ženu do azylového útulku, ale ukazuje se, že jde o postup jen částečně efektivní, neboť trestá spíše oběť než útočnicka, a to zejména tehdy, je-li žena nucena opustit děti či se delší dobu skrývat.

Článek spisovatelky a rozhlasové komentátorky Rachel Louise Snyderové v americkém časopise *The New Yorker* z července 2013 popisuje nový přístup, s nímž začali v Massachusetts v roce 2005. Tento přístup, zaměřený na prevenci domácího zabití, využívá stávající zákonné prostředky k předjímání pravděpodobného zločinu. Nejužitečnější predikcí těchto trestných činů je dřívější případ domácího násilí; polovina všech žen, jež byly doma zavražděny, vyhledala již dříve policejní ochranu. Stupeň chudoby sice není indikátorem pravděpodobnosti domácího násilí, ale chronická nezaměstnanost manžela je významným rizikovým faktorem. Soudní nařízení omezující pohyb pachatele domácího násilí bylo často porušováno, ale kombinace predikce rizika budoucí nebezpečnosti pachatele se soudně nařízeným nošením GPS lokátoru se ukázala pozoruhodně účinná. Od spuštění tohoto nového programu nebyl v testované oblasti zaznamenán jediný případ domácího zabití a žádný z delikventů monitorovaných prostřednictvím GPS se už nedopustil dalšího domácího násilí. Průměrně jen jedna žena do roka musela vyhledat ochranu v útulku, zatímco

před zavedením tohoto systému tak muselo učinit 90 % týraných žen. Ve třiatřiceti státech již byly navrženy či schváleny zákony, jež umožňují v případech domácího násilí využít monitorování prostřednictvím GPS, a pro zavedení tohoto překvapivě levného systému již bylo vyškoleny přes pět tisíc lidí ze třiceti států federace.

Další rychle se šířící metoda omezení extrémních případů týrání manželek byla popsána v časopise *Bloomberg Businessweek* v září 2013. Spočívá v tom, že se ženám v rozvojových zemích umožňuje rozvod s násilnickým manželem. Od roku 1980 se v Mexiku rozvodovost téměř ztrojnásobila, zatímco v Číně, Íránu, Thajsku a Jižní Koreji se více než zpětinasobila. Analytikové připisují tuto svobodu rozhodování implementaci Úmluvy OSN o odstranění všech forem diskriminace žen. Stručně řečeno, spousta týraných žen získala zákonné právo natrvalo odejít z nepokojného manželství. Dosud ovšem přetrvávají vážné problémy, neboť manželské znásilnění se ve 127 zemích nepovažuje za trestný čin.

Skoncování s násilím páchaným na ženách vyžaduje, aby obhajoba ženských práv přerostla v angažovanou globální podporu ze strany vůdců a členů komunit. Každý z nás se bude před Bohem zodpovídat, zda se postavil proti všem formám nespravedlnosti v soukromém i veřejném sektoru. Prevenci domácího násilí vzděláváním a školením náboženských vůdců a komunit je třeba institucionalizovat prostřednictvím kázání, předmanželského poradenství, manželských seminářů, kampaní za obecné povědomí, podpisových akcí a prohlášení, získávání finančních zdrojů, rozvoje výzkumných a ochranných programů a služeb. My lidé chceme všichni totéž – lásku a mír. Společnými silami můžeme vytvořit svět, v němž v praxi uplatníme univerzální princip dělat pro druhé to, co chceme dělat i pro sebe – co nejúčinněji podporovat pokoj a klid v rodinách, komunitách i zemích.

imám Mohamed Magid, prezident Islámské společnosti Severní Ameriky,
a Maha B. Alkhateebová, spoluředitelka PR a výzkumu, projekt Pokojné rodiny

Všichni jsme slyšeli o extrémní diskriminaci žen a dívek v afghánských oblastech ovládaných Tálibánem. Dokonce ani když dívka získá dobré vzdělání a podaří se jí uniknout nucenému sňatku v útlém věku, ani tehdy není v kultuře podporující mužskou dominanci dostatečně svéprávná, aby si mohla svobodně řídit vlastní život. Sám jsem se stal svědkem případu, který nejspíš dost názorně ilustruje tamní situaci.

Jedním z mých nejlepších přátel je Mashuq Askerzada. Tento bývalý důstojník afghánské muslimské armády přijel po studiu na Královské vojenské akademii v Sandhurstu v Anglii do Georgie na vojenskou základnu Fort Benning nedaleko Plains na pokročilejší vojenský výcvik. Když sovětské oddíly vpadly v prosinci roku 1979 do Afghánistánu, Mashuq se rozhodl zůstat v Americe, oženil se, založil rodinu a stal se profesorem na vyšší střední škole. Začal navštěvovat mé hodiny náboženství v Plains, stal se křesťanem a pak se i s rodinou přestěhoval do našeho města. Celá rodina vstoupila do našeho církevního sboru, a když jsem pryč, Mashuq za mě přednáší náboženství. (Někteří z řádných členů sboru se nechali slyšet, že jsou rádi, když jsem na cestách.)

Mashuq udržuje blízké vztahy se svými příbuznými v Afghánistánu a zejména je hrdý na svou mladou příbuznou Khateru. Khatera dokončila vyšší střední školu a dva ročníky univerzity a připravovala se na roli učitelky v jednom z mála vzdělávacích institutů, do kterých smějí nastoupit i dívky. Její rodina byla poměrně zámožná a vlivná, a tak byli všichni rodinní příslušníci začátkem roku 2007 značně znepokojeni a rozrušeni, když byl jejich otec zatčen a falešně obviněn místním soudcem ze spoluúčasti na nepravostech, jichž se ve skutečnosti dopustili jeho bývalí obchodní partneři.

O dva měsíce později zazvonil u nich doma telefon a Khatera ho zvedla. Volající se překvapivě představil jako místní soudce. Vysvětlil jí, že má jejího otce plně ve své moci, načež porušil choulostivé kulturní normy, neboť řekl, že se doslechl o její velké kráse a znamenitém vzdělání. Khatera odpověděla, že ji jeho řeči děsí a že předá telefon matce, po níž soudce již před časem požadoval částku 10 000 amerických dolarů za svobodu manžela, z nichž matka zatím zaplatila 4000 dolarů. Soudce

však Khateře pohrozil, že pokud matce o telefonátu poví, její otec už nikdy nevyjde z vězení a sedmnáctiletý bratr bude s velkou pravděpodobností zabit. Dodal, že pokud se Khatera za něho vdá, zaručuje rodině bezpečí a jejímu otci svobodu. Ujistil ji, že je mladý, svobodný a schopný zajistit jí dobré živobytí.

Matka viděla dceru plakat v pokoji, ale Khatera se rozhodla, že nikomu o pohrůžkách a slibech nic nepoví. Ke konci týdne zastavily u domu dva vojenské nákladáky, vystoupili ozbrojení příslušníci domobrany a obklíčili dům. Vešla soudcova sestra a zopakovala bratrovu nabídku Khateřině matce, čímž ji šokovala a rozzuřila zároveň. V zájmu ochrany rodiny se proto Khatera spěšně rozhodla, že nabídku k sňatku přijme.

Za tři dny se dostavil soudce v doprovodu mulláha, jenž v přítomnosti Khateřiny matky přečetl příslušný náboženský text. Poté bylo soudci dovoleno přistoupit ke zcela zahalené Khateře. Dívka si všimla, že soudce je přinejmenším o pětadvacet let starší, než se dalo podle jeho slov očekávat. O svatební noci manžel zamával velkým nožem a prohlásil, že pokud zjistí, že nevěsta není panna, rozřeže ji na kousíčky.

Khatera podle očekávání krvácela, a následujícího dne byla informována, že jejího otce propustili z vězení. Tehdy se setkala se dvěma dalšími soudcovými manželkami, z nichž jedna se stala její poručnicí. Když se Khateřina matka dozvěděla o mužových předchozích sňatcích, začala mu spílat, načež ten začal její dceru tvrdě a opakovaně bít a přísně jí nařídil, že už nesmí rodině sdělovat žádné informace. Khatera začala dostávat minimální příděly jídla a záhy jí během hladovění ostatní dvě manželky prozradily, že se manžel pídí po čtvrté ženě. Khatera si nestěžovala, ale matka o její tíživé situaci věděla a pověděla jí, že soudce opět jejího otce uvěznil. Khatera pak byla vyzvána, aby odhalila závoj před dvěma muži, jež soudce označil za své „přátele“, a tehdy pochopila, že je na prodej. Soudcova dcera jí později přiznala, že muže slyšela, jak mezi sebou smlouvají o cenu. Za pár týdnů Khateřina matka požádala soudce, aby dceři dovolil zúčastnit se svatebního obřadu jednoho z příslušníků její rodiny. Khatera byla na obřad doprovázena členy soudcovy domobrany a po ceremonii jimi byla odvedena zpět do manželova domu. Matka apelovala na místního

guvernéra a jiné úřední představitele, ale všichni stáli na soudcově straně. Soudce pak matku obvinil z Khateřina únosu.

V této fázi vývoje událostí mě Mashuq informoval o svých rodinných problémech. Někteří z jeho afghánských známých se obrátili na vysokého úředníka, který pocházel ze stejné komunity. Situace se dočasně dostala do mrtvého bodu a Khatera byla eskortována do úřadu OSN v Kundúzu. Soudce se nicméně dostavil k úřadu s deseti muži domobrany a pohrozil, že úřad vypálí. Vyděšení zaměstnanci proto zavolali vzdálenému Askerzadasovu příbuznému, který bydlel nedaleko a odvezl Khateru do hlavního města Kábulu. Telefonicky jsem intervenoval u amerického velvyslance, vyličil jsem mu historii případu a nabídl jsem se, že zavolám do Bílého domu a generálnímu tajemníkovi OSN. Khatera byla převezena do utajeného ženského útulku, který později popsala jako věznici.

Znal jsem se s Burhánuddínem Rabbáním, jenž na sklonku roku 2001 krátce zastával úřad afghánského prezidenta, a společnými silami jsme získali pomoc vlivných osob v Džalálábádu, rodném městě dotyčného soudce. Chtěl jsem, aby Khatera odletěla do Ameriky, jenže dívka byla dosud oficiálně provdaná a nebylo možné vyhnout se množství zákonných překážek. Khatera už manžela nikdy nespatriila. Soudce byl přinucen za přítomnosti úředních osob veřejně prohlásit, že se s ní rozvádí, a zavázat se, že už jí a její rodině nikdy nezpůsobí újmu. Poté byl zbaven soudcovského úřadu a později byl během útoku Tálibánu postřelen a přišel o obě nohy. (Prezident Rabbání zahynul v roce 2011 při útoku sebevraždného atentátníka.)

Khateřin návrat do normálního života začal tím, že dva roky opět pracovala v dívčí škole v Afghánistánu jako učitelka a rok jako ředitelka školy. Její školu pak bombardoval Tálibán. Hrozilo, že když se vrátí do práce, nepřežije, a tak se Khatera odstěhovala i s matkou a nejmladším bratrem do Tádžikistánu. V té chvíli si Mashuqův syn William uvědomil, že jedinou možností, jak se vypořádat s byrokratickými obtížemi, je oženit se s Khaterou. Odletěl do Tádžikistánu, aby to s ní projednal, a oba se do sebe překvapivě zamilovali. William se vrátil do Ameriky, vyplnil nezbytné papíry, aby mohla snoubenka za ním. Pomohl jsem jim urychlit proces

udělení víz a za několik měsíců se Khatera shledala s Williamem a připojila se ke svým příbuzným v Plains. Khatera a William uzavřeli sňatek a dnes mají hezkého synka, který dostal jméno po otci.

Smysl tohoto příběhu spočívá ve skutečnosti, že dramatický osud krásné a inteligentní ženy by měl naprosto odlišný konec, kdyby se rodina neznala s bývalým prezidentem Spojených států amerických a ten s jejím příbuzným a s bývalým prezidentem Afghánistánu. Podobnou pomoc může očekávat jen hrstka žen.

Uznání ženských práv ve smyslu koncepce, jež je islámská a afghánská zároveň, je nezbytné, má-li být Afghánistán schopen dlouhodobě zajistit ženám práva, a zvlášť ve chvíli, kdy je zodpovědnost za bezpečí přesunuta na domácí síly. V této tradicionalistické společnosti, v níž islám utváří kulturu, tradice a zvyklosti, neexistuje lepší způsob, jak pojmenovat choulostivé téma ženských práv, než prostřednictvím samotných náboženských vůdců na úrovni komunit. Tyto rozhovory sice můžeme pomoci zprostředkovat, ale právě imámové mohou bezprostředním a nenásilným způsobem a v duchu islámu předat poselství ženských práv širším vrstvám společnosti – je to něco, co by se mělo stát mnohem častěji.

Palwasha Kakarová, ředitelka rozvojových programů pro posílení postavení žen, Asijská nadace

Vraždy „ze cti“

Navzdory tomu, že příšerný obyčej „zabíjení ze cti“ je všude v moderním světě odsuzován, v některých zemích jsou tyto vraždy buď legální, nebo nejsou trestně stíhány. V posvátných textech judaismu a křesťanství nacházejí ospravedlnění. Vzpomínám si, že v prvním roce mého působení v Bílém domě byli v Saúdské Arábii veřejně popraveni muž a žena, kteří žili společně a jejichž žádost o sňatek otec dívky zamítl. Příběh zaujal jednoho britského novináře, který posléze natočil film *Smrt princezny*. Oficiální představitelé saúdské vlády si vehementně stěžovali, když se hraný dokument vysílal ve Velké Británii, ale nepodařilo se jim zabránit jeho odvysílání veřejnoprávním médiem Public Broadcasting System (PBS) ve Spojených státech amerických, a to navzdory tlaku ropné společnosti, která byla hlavním sponzorem PBS.²⁰

Tehdy jsem zjistil, že ve světě existují zvláštní zákony a zvyklosti, jež jsou příčinou drastických osudů žen, které měly mimomanželský sex, ale zároveň jsem si uvědomoval, že Písmo svaté tento nejvyšší trest hájí. V 22. kapitole (13–14, 20–21) knihy Deuteronomium se praví: „Když si muž vezme ženu a vejde k ní, ale pak ji bude nenávidět, obviní ji ze špatnosti a bude o ní roznášet zlou pověst tím, že bude říkat: ‚Vzal jsem si

20) Hraný dokumentární film *Smrt princezny* (*Death of a Princess*, 1980) natočil Antony Thomas, který ho režíroval a napsal i scénář. Je to příběh skutečné saúdské princezny Mišail bint Fahd (dcery Fahdovy) as-Saúd (1958–1977), která byla chycena na útěku a i se svým milencem sřata 15. července 1977. (pozn. překlad.)

tuto ženu, přiblížil jsem se k ní, ale zjistil jsem, že není panna'... Jestliže však byla ta řeč pravdivá a u té dívky nebylo shledáno, že je panna, tedy vyvedou dívku ke vchodu do domu jejího otce, mužové jejího města ji ukamenují a zemře... Tak odstraníš zlo ze svého středu."

Je těžké uvěřit, že v mnoha komunitách je dosud běžnou zvyklostí zabít ženu, která byla znásilněna, odmítla přijmout přiděleného manžela nebo měla mimomanželský poměr, či dokonce nosila nevhodné oblečení. Dělá se to v zájmu ochrany cti rodiny. Je obtížné získat přesné údaje o tom, jak dalece je tato praxe rozšířená, protože mnoho těchto vražd je úředně vedeno jako sebevraždy. Nejčastěji se vyskytují na Blízkém východě a v jižní Asii, ale i v jiných oblastech světa. Policie uvedla, že v roce 2010 bylo těchto zločinů spácháno 2823 jen ve Velké Británii. BBC odhaduje, že ve světě se každoročně stává obětí vražd „ze cti“ přes dvacet tisíc žen. Velké publicity se dočkal případ mentálně retardované dívky, kterou v Pákistánu v roce 1999 znásilnil muž, posléze dopadený a uvězněný. Dívka byla zabita skupinou mužů, kteří prohlásili, že přinesla jejich kmeni hanbu. Bylo jí šestnáct let. Obvykle tyto vraždy vykonává dívčin otec, strýc či mladší bratr.

*Ženské právo na život v Pákistánu závisí na tom, jak žena
respektuje společenské normy a tradice.*

Hina Jilaniová, soudkyně Nejvyššího soudu a aktivistka boje za lidská práva,
Láhaur, provincie Paňdžáb, Pákistán

Organizace Human Rights Watch definuje vraždy „ze cti“ jako „akty pomsty, obvykle s úmyslem usmrtit, páchané mužskými rodinnými příslušníky na ženských rodinných příslušnících, jež jsou obviněny ze zneuctění rodiny. Žena může být podrobena tomuto aktu ze strany rodinných příslušníků z nejrůznějších důvodů, mezi něž patří: její odmítnutí vstoupit do nuceného manželství, smůla, že se stala obětí sexuálního násilí, její snaha rozvést se – být s manželem, který ji bije – nebo udání, že se dopustila cizoložství. Postačujícím spouštěčem útoku na život ženy se může stát i pouhý dojem, že svým chováním přivodila rodině ‚hanbu‘."

Tato definice nezahrnuje zabíjení dívek za nedostatečné věno, zahrnuje však dívky, jež odmítají manželství, protože se cítí příliš mladé na vdávání nebo upřednostňují jiného manžela než toho, kterého jim určili rodiče. Je to až příliš široce akceptovaný obyčej, pramenící z přesvědčení, že dívky a ženy jsou majetkem mužů v jejich rodinách.

Světové společenství vyvíjí určitý tlak na vymýcení této drastické zvyklosti, ale výsledky jsou kolísavé. Král Abdalláh II. Jordánský a jeho žena Ranija al-Jasín se pokusili tuto legální praxi zrušit, ale jejich upřímné úsilí narazilo na zakořeněné přesvědčení společnosti. Původní zákon zněl: „Muž, který zjistí, že se jeho manželka či některá z jeho příbuzných dopustila cizoložství, a tuto ženu zabije, zraní ji či jí ublíží jiným způsobem, je osvobozen od jakéhokoli trestu.“ V souvislosti s vraždou byla přijata přísnější legislativa, ale soudy mohou rozsudky v případech vražd ze cti zmírňovat či omezovat, zejména tehdy, když rodina oběti (tedy obvykle pachatelé) poprosí o shovívavost. V mnoha případech je zvykem nechat čin spáchat bratra, jemuž ještě není osmnáct let, a je tudíž nezletilý; rozsudek je pak docela mírný.

K odsouzení nešťastnice často stačí pouhé nařčení bez jakéhokoli důkazu, že se dívka opravdu dopustila něčeho nevhodného. Ředitel Jordánského národního ústavu forenzní medicíny zjistil při posmrtných ohledáních obětí vražd ze cti, že u značného počtu z nich bývá panenská blána neporušená. V nedávné studii odborníků z Cambridgeské univerzity se uvádí: „Navzdory zavedení přísné legislativy – prosazené i přes konzervativní obavy – zůstává kulturní podpora násilí páchaného na ženách, jež v očích komunity porušily normy, značně rozšířená.“ Pracovníci univerzitního Ústavu kriminologie uspořádali průzkum veřejného mínění a zjistili, že téměř 50 % chlapců a 20 % děvčat oslovených v hlavním městě Ammánu je přesvědčeno, že zabití dcery, sestry či manželky, která uvrhla rodinu do „hanby“ či ji zostudila, je ospravedlnitelné.

Je tragické, že v islámském světě je tato praxe dosud až příliš běžná. Egyptský ministr vnitra v roce 2000 uvedl, že 16 % všech zabití člověka se uskutečnilo v rodině, která se chtěla „zbavit hanby“. Egyptské sdružení pro právní pomoc ženám oznámilo, že v letech 2002–2003 byli v 75 % při-

padů pachateli násilných činů manželé, otcové, bratři a strýcové; ženy ve 25 % případů. Je téměř nemožné, aby oběť znásilnění prokázala svou nevinu, protože její slova musejí potvrdit čtyři dospělí svědci – muslimští muži, které si oběť přivede k soudu. Vraždy ze cti se páchaly i v hinduistických a sikhských komunitách v Indii a také v křesťanských, silně patriarchálních kulturách.